

merle ilgili açıklamalara gereğinden fazla yer verilmesi, belli bir metot izlememesi gibi sebeplerle eleştirilmiştir (Ata, s. 66). Altmış dört nüshası tesbit edilen eserin bazı sûrelerle ilgili bölümü üzerinde Zeki Özkaya, *Kevâşî Tefsirinden Âl-i İmrân Süresi'nin Tahkik ve Tahlili* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (1991, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; eserin diğer bölümleriyle ilgili olarak yapılan tahkik çalışmaları için bk. Zeyd b. Abdülmuhsin Âlû Hüseyin, s. 161-162).

3. *Hadîşü'l-erba'în*. Elli bir hadis ihtiva eden eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 3687/5).

Kevâşî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Müteşâbihü'l-Kur'an, el-Me'âlî fi'l-mebâdî ve'l-me-kâtî' (fi muhtaşari Kitâbi'l-Vukûf), A'dâ-dü ahzâbi'l-Kur'an, el-Mevâkîf fi'l-kur-â'a, et-Tebşîra fi'n-naḥv, Ravzatü'n-nâzır ve cennetü'l-menâzır, el-Mevâ-kiṭ fi'l-Kur'an*. Kevâşî'ye *Keşfü'l-hakâ'ik fi't-tefsîr* adıyla bir eser nisbet edilmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1489) bunun *Telḥîşu Tebşîratü'l-mütezekkir* ile aynı eser olduğu anlaşılmıştır (Ata, s. 57). Mehmet Mahfuz Ata, Kevâşî ve tefsirdeki metodu hakkında bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kevâşî, *Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşir*, Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 155, vr. 1^b-2^a; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 486; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra'* (Altıkulaç), III, 1361-1363; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 671-680*, s. 342-345; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 291-292; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 151; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'îlavî), Beyrut 1411/1991, I, 742-743; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 401; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessîrin*, I, 98-100; *Keşfü'z-zunûn*, I, 339, 457, 480; II, 1489, 1894; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 98; *İzâhu'l-meknûn*, I, 222; II, 498; Brockelmann, *GAL*, I, 416; *Suppl.*, I, 737; Abdülcefilî Hasan Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-Makdis*, Amman 1981, I, 39, 44-45; *el-Fihrisü's-şâmîl: 'Ulümü'l-Kur-ân, maḥtûṭâtü't-tefâsîr* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1406/1986, III, 785-808; İbrâhîm Abdullah Rufeide, *en-Naḥv ve kütübü't-tefsîr*, Bingazi 1990, II, 868-873; Mehmet Mahfuz Ata, *Kevâşî ve Tefsirdeki Metodu* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33-116; Zeyd b. Abdülmuhsin Âlû Hüseyin, *Delîlül-r-resâ'ili'l-câmi'îyye fi'l-memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1415/1994, s. 161-162.

MEHMET MAHFUZ ATA

KEVKEBÂN

(كوكبان)

Yemen Zeydileri'nden
Kevkebâniler de denilen
Şerefeddin hânedanının
(XVI-XIX. yüzyıllar) merkezi.

Yemen'de San'a'nın kuzeydoğusunda önemli stratejik bir noktada Himyerîler tarafından kurulmuş tarihî bir kale-şehirdir. Rivayete göre "yıldızlar" anlamını taşıyan adı buradaki kıymetli taş ve parlak mozaiklerle süslü bir saraydan gelmektedir. Ancak Himyerî Hükümdarı Zü Akyân'ın torunlarından birinin Kevkebân b. Sabâl adını taşıması ve Yemen'de Kevkebân adında başka yerlerin de bulunması bu rivayeti zayıflatmaktadır.

Kevkebân Kalesi herhangi bir dağ silsilesiyle birleşmeyen ve zeminden 300 m. yüksekliğindeki yekpâre kayadan oluşan Cebelzuhâr adlı bir tepe üzerine kurulmuş, heybetli ve sağlam bir kaledir (denizden yüksekliği 2605 m.). Kalenin içinde bulunduğu bölgenin havası mutedil, toprağı verimlidir. İyi korunmuş bir şehir olan Kevkebân'da kırmızı taştan yapılmış yüksek sanat eseri niteliğinde birçok yapı vardır. Zeydî imamlarının oturduğu saraydan ise geriye sadece bazı güzel duvar örnekleri kalmıştır. Bir büyük cami ve yedi mescidin bulunduğu şehrin su ihtiyacı sarnıçlarla karşılanmaktadır. Halkın çoğunluğu müslüman olmakla birlikte burada daima küçük bir yahudi topluluğu da bulunuyordu.

XV. yüzyılın sonuna kadar Himyerî, Sebe, Aksum (Habeş), Sâsânî hâkimiyetlerinden sonra ilk dönemde İslâm topraklarına katılan ve ardından Abbâsî, Hamdânî, Eyyübî, Resûlî devletlerinin ve Zeydî imamlıklarının yönetiminde kalan Kevkebân Kalesi, 912 (1506) yılında imamlığını ilân ederek San'a Zeydileri'nden ayrılan Yahyâ Şerefeddin tarafından merkez edinildi. XVI. yüzyılın başlarında Zeydî Tâhirî imamı II. Âmir, Aden'i ele geçiren ve Yemen sahillerini zorlayan Portekizliler'e karşı Memlûk Sultanı Kansu Gavri'den yardım istemiş, fakat gönderilen güçler Portekizliler'in karşısında pek başarılı olmadığı gibi Yemen'i zaptetmeye yönelmişti. Memlûk kumandanı Çerkez İskender Bey, San'a'ya girerek Tâhirî imamlığını yıktıktan sonra Yahyâ Şerefeddin'e dönüp Kevkebân ve Selâ kalelerini kuşattı. Ancak bu sırada Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği haberi geldi. Bunun üzerine İskender Bey

kuşatmayı kaldırıp San'a'ya çekildi ve halkı ulucamiye toplayarak Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirdiğini bundan böyle kendisinin de ona tâbi olacağını söyledi; arkasından da padişahın adına hutbe okuttu (923/1517). Yavuz Sultan Selim bu haberi alınca Yemen'i Osmanlılar adına İskender Bey'in idaresine bıraktı. Fakat ordudaki bazı Çerkezler, Kevkebân'daki İmam Şerefeddin ile birlikte hareket ederek İskender Bey'e tâbi olmayacaklarını bildirdiler. Böylece güçlenen İmam Şerefeddin, Câzân ve Ebûarîş dahil olmak üzere birçok yeri aldı ve topraklarını bağımsız olarak yönetmeye başladı.

Bölgenin fiilen Osmanlı hâkimiyetine girmesi ancak Kanûnî Sultan Süleyman döneminde gerçekleşti. 946'da (1539) Hindistan seferinden dönen Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa, Aden ve Zebîd emirliklerini ortadan kaldırıp topraklarını Yemen beylerbeyliği adı altında birleştirerek bir Osmanlı eyaleti haline getirdi. 953'te (1546) Beylerbeyi Üveys Paşa, İmam Şerefeddin ile oğlu Mutahhar arasındaki anlaşmazlıktan faydalanıp Taiz'i aldı ve eyaletin sınırlarını genişletti. Aynı yıl onun ölümü üzerine yerine gelen Özdemir Paşa da Mutahhar'ın elinde bulunan San'a Kalesi'ni zaptetti. Fakat daha sonra eyaletin iki ayrı beylerbeyliğine bölünmesinden ve yöneticilerin yeteneksizliğinden faydalanan Mutahhar San'a'yı ve ardından da Aden, Hab, Muha gibi önemli şehirleri alarak Zebîd hariç bütün Yemen'i idaresi altında birleştirmeyi başardı (1567). Bu durum Osmanlılar'ı idarî ve askerî bakımdan daha köklü önlemler almaya yöneltti. Yeni düzenlemelerden ve idareciler arasında yapılan çeşitli değişikliklerden sonra serdar tayin edilen Koca Sinan Paşa Aden'i ve San'a'yı geri aldı; ardından Kevkebân'ı kuşattı (977/1569). Kuşatma dokuz ay sürdü ve kale ancak savunucusu Yahyâ Şerefeddin'in torunu İmam Muhammed b. Şemseddin'in eman dilemesi üzerine ele geçirilebildi. Kevkebân'ın düşmesinin ardından civardaki diğer kaleler de teslim oldu ve sonuçta Kevkebâniler Osmanlı idaresi altına girmeyi kabul etmek zorunda kaldılar.

Kevkebân imamlığı ile varılan anlaşma uzun ömürlü olmamış, en küçük bir fırsatta imam bağımsızlığını isteyerek isyan etmiştir. Buranın kaderi bir bakıma diğer Yemen isyanlarına bağlı kaldı. Bu dönemde Yemen'e gönderilen yöneticilerin kararsızlığı sonucu 1006'da (1598) ortaya çıkan isyancı İmam Kâsım ve oğlu İmam Muhammed Müeyyed 1045 (1635)

KEVKEBÂN

yılına kadar bölgeyi ellerinde tuttular. Bu süre zarfında Kevkebân yine İmam Şerefeddin'in torunlarının idaresindeydi. Osmanlılar zamanla Taiz, Muha, Zebîd ve Aden'in dışındaki bütün yerleri kaybettiler. Kevkebân'ın Türkler tarafından ikinci defa alınışını 1872'de yedi aylık bir kuşatmadan sonra Ahmed Muhtar Paşa gerçekleştirdi. Böylece Sultan Abdülmeccid'in 1848 yılında başlattığı Yemen'in yeniden fethi hareketi tamamlanmış oldu. Kevkebân bir kaza merkezi haline getirildi ve son imam Seyyid Ahmed b. Abdurrahman'ın ikametine San'a'da bir mâlikâne tahsis edildi. XX. yüzyılda eski önemini yitirmiş, çok az nüfuslu bir yer durumundaydı. 1970'lerden sonra hemen hemen tamamen boşaldı.

Kevkebân'da, en önemileri *Dürerü'l-aşdaf fî şerhi Şevhîdî'l-Beyzâvî ve'l-Keşşâf* adlı eserin sahibi Ali b. Selâhdin b. Ali el-Kevkebânî, İslâmî ilimler alanında büyük bir otorite olduğu kadar edebiyat ve tıp alanında da geniş bilgi sahibi olan Abdülkâdir el-Kevkebânî ve birçok fıkıh kitabı yazan Ali b. Ali es-Sevâdî el-

Kevkebânî olmak üzere genellikle Zeydî birçok âlim yetişmiştir (Zirikî, V, 130, 135).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 494; Nehrevâfî, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Osmânî* (nşr. Hammed el-Câsîr), Riyad 1387/1967, s. 301-309, 331, 338, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmed Râşid, *Târîh-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1291, II, 133; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 130, 135; C. Smith, "Kawkabân. Some of Its History", *Arabian Studies* (ed. R. B. Sergeant – R. L. Bidwell), Cambridge 1982, VI, 35-50; R. T. O. Wilson, *Gazetteer of Historical North-West Yemen*, New York 1989, s. 284, 285; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 2923; İhsan Süreyya Sırma, "Yemen", *IA*, XIII, 375-377; A. S. Tritton – [Neşet Çağatay], "Ressiler", a.e., IX, 691-692; A. Grohmann, "Kevkebân", a.e., VI, 611-612; a.m.f., "Kawkabân", *EP* (İng.), IV, 779-780.

MUSTAFA L. BİLGE

KEVKEBÂNÎ

(bk. ABDÜLKÂDİR el-KEVKEBÂNÎ).

KEVN

(كون)

Toplumda bulunmak, kâf ve nûn (kûn) vasıtasıyla yaratılan her şey, varlık ve oluş gibi mânalara gelen bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "var olmak, vuku bulmak, meydana gelmek" anlamında masdar olan **kevn** kelimesini sûfler terim olarak farklı mânalarda kullanmışlardır. Tasavvufta önemle üzerinde durulan "kûn" (ol) emri ve bunun değişik bir ifadesi olan "kâf u nûn" tabiri de kevn kökünden gelir. Kevne terim olarak ilk defa Cüneyd-i Bağdâdî tevhid ehli dediği sûfleri tarif ederken **bevn** kelimesiyle birlikte yer vermiştir. Ona göre sûfler olmadan (kevn) olan ve ayrılmadan (bevn) ayrı olanlardır. Serrâc bu ifadeyi, "Sûfî madde âleminde değilmiş gibidir, ama bu âlemde yaşar; bu âlemden ayrılma söz konusu olmaksızın da ondan ayrı olur, zira sûfler bedenleriyle madde âleminde dirler, ruhlarıyla bu âlemden ayrırırlar" şeklinde açıklamıştır (*el-Lüma'*, s. 432; Baklî, s. 577). İlk dönem mutasavvıflarından Yahyâ b. Muâz sûfîyi "kâin ve bâin" (bedeniyle eşyada, kalbiyle eşyadan ayrı bulunan) diye tanırtırken aynı şeyi anlatmak istemiştir (Kuşeyrî, s. 608). Râbia bint İsmâil eş-Şâmiyye bu anlayışı, "Bedenim hayatı paylaştığım insanla birliktedir; ama gönül dünyamda kalbimin sevgiliyle içli dışlıyım" ifadesiyle dile getirmiştir (Lâmîî, s. 694).

Daha sonraki mutasavvıflar aynı anlamları "zâhirde halk, bâtında Hak ile olmak", "celvette iken halvette olmak", "halvet der encümen" gibi deyimlerle belirtmişler ve bununla, bir sâlikin toplumu ve topluma karşı yükümlü bulunduğu görevleri terketmeden de mânevî hayatı en yüksek seviyede yaşamasının mümkün olduğunu bildirmişlerdir. Serrâc kevnî "kâf ve nûn vasıtasıyla yani kûn emriyle (bk. el-Bakara 2/117; Yâsîn 36/82) yaratılan her şey", kısaca "yaratıklar" (ekvân, mükevvenât, kâinat) anlamında da kullanmıştır (*el-Lüma'*, s. 432). Şibî tasavvufu bu bağlamda "kevn görmemek", yani yaratılanı değil yaratana görmek şeklinde tanımlamıştır (Kuşeyrî, s. 554). Bu tanım, sûfliğin madde âleminden yüz çevirip Hakk'a yönelmekten ibaret olduğunu anlatır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî kevn ve keynûnet kelimelerine "varlık" mânasını verir. Ona göre bizim kevn (varlık) dediğimiz şeyler aslında birer hayaldir, gerçekte ise kevn Hak'tır (*Fuşûş*, s. 159). Kevni bu şekilde anlayan kimse tasavvufun esrarına vâkıf olmuş demektir. "Allah vardı, O'nunla birlikte başka bir şey yoktu" anlamındaki hadiste geçen (Aclûnî, II, 130) "kâne" (vardı) kelimesine "mevcuttur" mânasını veren İbnü'l-Arabî, Hakk'ın tecellilerini ve bu tecellilerden meydana gelen âlemi (kâinat) kevn olarak görür. Bundan dolayı kevn "dünya ve dünyada olan her şey (kevn ü mekûn), âlem"; kevnin veya dü kevn ise "dünya ve âhîret" anlamında kullanılmıştır. İbnü'l-Arabî, varlığı halk ve Hak mertebelerini (hazretlerini) içerdiği için insân-ı kâmile "kevn-i câmi" adını vermiş, ona "sûret-i hazreteyn, kelime-i câmia, nüsha-i Hak, nüsha-i âlem, muhtasar-ı şerif" derken de aynı mânayı kasdetmiştir. İbnü'l-Arabî neşvesi içinde olan Sun'ullah Gaybî *Sohbetnâme* adlı eserine "Bismi'l-kevnî'l-câmi" ibaresiyle başlamıştır. Âleme büyük insan, insana küçük âlem diyen İbnü'l-Arabî bazan bu fikrini "kevn-i ekber", "kevn-i asgar" şeklinde ifade etmiştir (ayrıca bk. ÂLEM). Kevn ve fesad (olma ve bozulma) tabiri kelâmda ve felsefede yer aldığı gibi tasavvufta da kullanılmış, dünyaya kevn ü fesad âlemi denilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "kevn" md.; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 432; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 554, 584, 608; Baklî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 577; İbnü'l-Arabî, *Fuşûş* (Afîfî), s. 159; a.m.f., *el-Fütûhât*, I, 172; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 694; Ebû'l-Bekâ, *el-Küllıyyât*, s. 308; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 130; Sun'ullah Gaybî, *Sohbetnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı

XVI. yüzyılda Yemen'in fethi sırasında Kevkebân Kalesi'ni gösteren bir minyatür (*Tarih-i Feth-i Yemen*, İÜ Ktp., TY, nr. 6045, vr. 513^a)

